

Dikotomiden Simbiyotiğe: Nasıl Direnilmektedir?¹

Özgür Erol, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi,
e-posta: fozgurrol@gmail.com

Özet

Foucault'un iktidar analitiği ve direnme anlayışı o hayattayken de, sonrasında da birçok eleştiriye muhatap olur. Eleştirilerin ana izleği Foucault'un nihilizmi ve mevcut düzene alternatif getirmediği üzerinde yoğunlaşır. Bu eleştirilere yanıt geliştirme çabasına girişmeksizin, ilkin Foucault teorisinde "direnme" nosyonunu ve muhalif politik-etik pratikler açısından ürettiği yorum alanını incelemek gerekir. Ki bu da kaçınılmaz olarak Nietzsche felsefesine bağlanmaktadır.

Foucault'da iktidarı yönetim modeli bağlamındaki tanımıyla düşünürsek, iktidar eylemi, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunma kipi ise; direnme eylemi de o "başkalarının" özayemlilikteki ısrar ve yaratıcılık gücü, bazı durumlarda yönetme kipliğine karşı durma, yönetilemezlik bölgeleri oluşturma ya da bazı durumlarda o eylemi dönüştürme ya da devralma adına geliştirilmiş her tür dinamizmdir diyebiliriz.

Biraz daha ötede, Foucault'a göre direniş, iktidar ilişkisi dinamiğinin *anahtar* kavramıdır, eğer direniş olmasa iktidar ilişkileri de olmazdı. Bundan, direnmelerin, Foucault teorisindeki kurucu rolü dolayısıyla iktidarın türevi ya da eklentisine dönüştürülemeyeceği anlamı çıkar.

Direnmelerin iktidara dışsal olmayışından, yani iktidar-direnmiş iç içeliğinden bazı *kuramsal* sonuçlara ulaşılır. Bu sonuçlardan en önemlisi, iktidar ve direnme güçlerinin iç içe geçmişliğinin, iktidar ve direnme arasında *simbiyotik* bir ilişki inşa ettiğidir ve bu ilişkide karşılıklı etkileşim, birbirini dönüştürme, sürece aktif müdahale her zaman mümkündür.

İktidar-direnmiş iç içeliğine dair kuramsal tespitler kaçınılmaz olarak "Nasıl Direnilmektedir?" sorusuna bağlanacaktır. "İktidar-karşı-iktidar döngüselliliğine düşmeyecek, iktidar güçleri ile simetrik bir düzleme yerleştirilemeyecek, asimetrik bir direnme mümkün müdür ya da nasıl mümkündür" sorusunun olası yanıtları direnmelerin güncel örnekleri ve ortaklaşan özellikleri üzerinden irdelenmelidir. Adorno ve Horkheimer'in *Odysseus* örneğinde hukuki sözleşme tipi olarak analiz ettiği anlatı, bir kez de direnmenin karşı-iktidara dönüşme eğilimi/kapasitesi açısından incelenecektir.

Günümüzde sınıf mücadelesine ya da ulusal kurtuluş mücadelelerinin yekpareliğine indirgenemeyecek çokluk ve yaygınlıkta direnme hareketlerinin varoluşu söz konusu: Feministler, LGBT hareketleri, çocuklar ya da engellilerin maruz kaldıkları türden ayrımcılık tiplerine karşı mücadeleler, ekoloji hareketleri, etnik-dinsel-mezhepsel yapıların kültürel ve kolektif hak mücadeleleri, eğitim, sağlık ve adalet sistemini kökten sorgulayan düşünce hareketleri, sınır-ötesi mücadele kuruluşları ve daha pek

çoğu. Bu mücadelelerin eski tip savaşılardan farklılaşan ortak özellikleri nelerdir? Bu mücadelelerin iktidardan talep etme oyunuyla kurdukları yeni ilişki; merkeziz ve sınır-aşırı karakterleri; en yakın iktidar odağını hedef almaları; iktidar etkilerini ve bilgi-iktidar eklememesini sorgulamaları; yönetme ve yönetilme meselesine yaklaşımları; direnişler içerisinde yaşam ve birey konularının sorgulanması... Yazı içerisinde analiz edilen temel özellikler bunlardır.

Yeni mücadele ve isyan tiplerinin bu ve benzeri özellikleri Gezi, Tahrir, Rojava gibi örnekler dâhilinde ve toplumsallık içerisinde değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: İktidar, direniş, Foucault, mücadele, strateji.

From Dichotomy to Symbiotic: How to Resist?

Abstract

Foucault's analysis of power and understanding of resistance were criticized both when he was alive and after his death. The main framework of the criticisms is built upon Foucault's nihilism and the assertion that he offered no alternatives to the existing order. Without seeking to come up with answers to such criticisms, what needs to be done is to analyse the notion of "resistance" in Foucault's theory and the sphere of interpretation produced by him in relation with oppositionary political and ethical practices, which is inevitably tied to the philosophy of Nietzsche.

Considering the power in Foucault within the framework of governmentality, if the action of power is the mode of acting on the actions of others, then the action of resistance is the insistence on self-agency and creativeness of those "others", standing against the mode of government in some cases, establishment of non-governable spaces or any sort of dynamism developed with the aim of transforming or taking over such actions. Furthermore, resistance, according to Foucault, is the *key* concept of the dynamics of power relations: if there was no resistance, there would not be any power relations. This means that resistances cannot be transformed into a derivative or annexation of power due to their fundamental role in Foucault's theory.

The fact that resistances are not extrinsic to power, in other words, the interdependency of power and resistance, gives way to some theoretical conclusions. The most significant of these conclusions is that the interdependency of power and resistance constructs a *symbiotic* relationship between power and resistance and therefore mutual interaction, transformation and active intervention in the process are always possible in this relationship.

The theoretical determinations with regard to the interdependency of power and resistance inevitably raise the question of "How is Resistance Organized?" The possible answers to the questions such as "Is a mode of asymmetrical resistance which moves beyond the cyclicity of power-counterpower and which cannot be placed on a

symmetrical plane with forces of power? And if yes, how is such resistance possible?" must be analysed on the basis of current examples of resistance and their common points. The narration analysed by Adorno and Horkheimer as a type of legal contract through the example of *Odysseus* will be analysed under the light of the tendency/capacity of resistance to transform into a counter-power.

There are multiple and varied movements of resistance today, which cannot simply be reduced to class struggles or national liberation movements: Feminists, LGBT movements, struggles against the discriminations against children or the handicapped, environmentalist movements, struggles for the cultural and collective rights of ethnic, religious and sectarian groups, movements fundamentally questioning the education, health and justice systems, transfrontier struggle agencies and many others. What are the common points of these struggles rendering them different from the traditional struggles? The new relationship established by such movements in the game of demanding from the power; their character lacking any center and moving beyond borders; their targeting of the nearest agency of power; their questioning of the impacts of power and integration of knowledge and power; their approaches to the issues of governing and being governed; the questioning of the position of their lives and individuals within the resistances... These will be the main aspects which will be analysed in the article.

Such features of the new types of struggles and resistances will be evaluated in relation with movements including Gezi, Tahrir and Rojava and within the framework of community.

Keywords: Power, resistance, Foucault, struggle, strategy.

Giriş

İktidar kavramının ikili bir tanımından söz edebiliriz: Genel olarak bir işi, bir eylemi gerçekleştirebilmek için gerekli olan güç, kuvvet, kudret ya da yetenek. İkinci ve kuramsal-siyasi kullanım alanının daha geniş olduğu anlamında ise "Etkide ya da eylemde bulunma imkânı veren hukuki, siyasi ya da ahlaki güç. Formel olarak A'nın B'yi, B'nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti" (Cevizci, 2010: 840). Bu ikinciden yola çıkarak, yani iktidarın bir eyleme kendinde muktedir olma yeteneğinden ziyade, bir başkasının eylemleri üzerinde etkide bulunabilme kudreti anlamıyla kullanımının daha yaygın olduğunu, *siyasal iktidar* tanım ve betimlemelerinin bunu çağrıştırdığını söylemek mümkündür.

C. B. Akal iktidara dair tanımları incelerken, iktidarı belirli bir konuma ya da güce odaklayarak açıklama çabasının, iktidara dair en somut tanım çabası olduğunu belirtir (2012: 343-348). Klasik iktidar anlayışı diyebileceğimiz bu yaklaşımda iktidara dair çözümlenmenin yönü yukarıdan aşağıya doğrudur. Başka bir deyişle,

iktidarın somutlaştığı hükümler, hanedan, monark, sınıf, küme vb. nicelik olarak ölçülebilir ve sınırlı bir gruptan, bu gruptakilerin temsil etme iddiasında bulunduğu, iktidar alanındaki yerleri edilgenleşmiş olan toplumun geri kalanına doğru incelenir. Klasik analiz, mekanik fiziğin prensipleriyle uyumlu işlemektedir: Güç en yoğun ve somut olarak kaynağında algılanır ve kaynaktan öteye doğru yayılım hareketi (yönetenden yönetilene), sürtünmenin de (sosyal etkileşimin de diyebiliriz) etkisiyle gücü cılızlaştırır.

Foucault ise iktidarın ne olduğundan, nerede olduğundan ziyade nasıl uygulandığı ile ilgilenmiştir. Foucault, iktidar analizini geleneksel kuramın Hükümdar-Yasa (ve belki Devlet) terimlerinden sıyrarak, iktidarı güç ilişkileri alanında çözümler ve kısaca “iktidar” derken dahi “iktidar ilişkileri” anlamıyla kullanır (2007b).² İktidar ilişkilerini toplumun tamamına yayılmış bir ağ-şebeke olarak düşünmek gerekir. Bu şebekenin merkezi bir santrali, kaynağı bulunmaz. Dolayısıyla iktidar ilişkilerini spesifiklikleri ve yerellikleri özgülünde değerlendirmek gerekir.

Foucault’un iktidar tanımının spesifikliği belki de en çok “yönetimsellik”³ çözümlenmesi ile ortaya çıkar. İktidar her zaman ilişkiler ağında meydana gelir, yani asgari düzeyde de olsa bir sosyallik gerektirir ve yine her zaman bir edim ve eylem olarak ortaya çıkar. Ancak bu edimsellik öteki üzerinde kurulan bir edimsellik değildir. İktidar eylemi ötekiyi değil, ötekinin eylemlerini hedef alır: *“başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi... eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerinde bir eylem”* (Foucault, 2011: 73). İktidar böyle kabul edildiğinde, insanların davranış ve eylemlerinin yönlendirilmesi, değiştirilmesi işlemi onların rızasıyla ya da zor kullanarak gerçekleştirilse de her iki gerçekleşme sadece uygulanan biçimi yansitmaktan ibaret kalır; uygulanan şeyin ne’liğine dair fikir vermez.

Buna göre başkasının davranışlarını yönlendirmeyi amaçlayan her ilişkide iktidar mevcuttur; iktidar ilişkileri teriminden, “bireylerin başkalarının davranışlarını yönlendirmeye, belirlemeye çalışmasını sağlayan stratejiler” anlaşılır (Foucault, 2011: 244). “İktidara özgü ilişki kipi... ne savaş ne de hukuk modeline giren özel bir eylem kipinde, yani yönetimde aranmalıdır”(2011: 75). İktidarın spesifik niteliğini ifade edebilecek bir ‘yönetim’ kavramı şu unsur ve işlevleri barındırır:

a) İktidar ilişkisi eylemler düzleminde konumlanır; özneler üzerinde değil öznelerin eylemleri üzerinde.

b) Kendisinin ya da başkasının eylemlerini yönlendirmeye, dönüştürmeye, güçlendirmeye ya da ketlemeye yönelmiş, az çok ereksel bir eylem çeşididir.

c) İktidar ediminin yönetsel niteliği, yöneldiği kişinin eylemlerini yönetebilme kapasitesiyle belirlenir ki, bu da karşı tarafta belirli bir özgürlük dâhilinde hareket etme, eyleyebilme yeteneğine sahip bir özneyi gereksinir. Başka deyişle iktidar ilişkisinin pasif kutbunda nispeten özgür bir eylem alanı olmak zorundadır; yönetme ile tahakkümü birbirinden ayıran şey de budur. İnsanlar farklı davranma seçeneklerinin olduğu anda belirli bir davranışta bulunmaya yöneltilebiliyorsa, orada bir yönetim sanatı, bir iktidar ilişkisi icra ediliyor denilebilir. İktidarı sabit konumlu bir ikilik olmaktan çıkararak, karşılıklılık, değişebilirlik ve dinamiklik vasıflarını kazandıran da bu yönüdür.

İktidar-Direnme İlişkisi

*“Bugün bu zincirlerin tutsağım ve buradayım! Yarın ise zincirsiz olacağım!
– Ama nerede?”* (Edgar Allan Poe)

“İşte bu anda

Dünyadan geriye bir şey kalmaz

Yeşil günbatımından, yeşil yıldırımlardan başka”

(Occupy Wall Street’ten bir afiş)

Girişte bahsedilen iktidar ve yönetim perspektifinde dışlananların, yoksananların, acı çekenlerin, yönetilenlerin, tabi olanların; adına ne dersek diyelim, özcesi direnme sorunu olanların yapabilecekleri şey nedir? Direnme nasıl sorunsallaştırılır, nerede konumlandırılır? Foucault’un iktidar analitiği ve direnme anlayışı o hayattayken de, sonrasında da çıkış noktasını bu sorulardan alan birçok eleştiriye muhatap olur.

Eleştirilerin ana izleği Foucault’un nihilizmi ve mevcut düzene alternatif koymadığı üzerinde yoğunlaşır. S. Hekman, Foucault’un çalışmalarının moral bir hamle içerdiğini kabul etmekle birlikte, yönteminin, bütün tanımları kavramsal şemalarda eşitlediğini ve bu nedenle iyi’nin belirli bir tanımını seçerek sunma olasılığını ortadan kaldırdığını, politik eylem için pozitif bir temel önermediğini söyleyerek, zımnî bir nihilizmle yüklü olduğunu söyler (2012: 237, 240). A. Nehamas, Foucault’un reddettiği şeyin ne olduğunu tanımlamadaki üretkenliğine rağmen, bir tür felsefi sessizlik ve umutsuzluğa çekilmiş görüldüğünü belirtir (2002: 314). C. Taylor, Foucault’da iktidar kavramının dışında bir özgürlük kavramının yokluğunu eleştirir (akt. Deveci, 1999: 34). N. Fraser, M. Walzer, J. Habermas gibi isimler Foucault teorisinde mücadele ve direnmenin neden iktidara boyun eğme yerine tercih edilmesi gerektiğine dair ahlaki bir sunu olmadığını söylerler (Deveci, 1999: 34; Gündoğdu, 2010: 399; Newman, 2006: 151).

Foucault, Frankfurt Okulu'na yöneltilenlere paralel bir şekilde, yerine alternatif bir şey koymadan modernliği tümüyle yadsımakla suçlanmaktadır. S. Newman'a göre ise Foucault, "özcü olmayan pozitif bir direniş figürü" gereksinimini yanıtızsız bırakmış; her yere yayılan iktidar karşısında bir dışsallığı bulunmayacak "yoksullaşmış bir direniş" kavramını ortaya çıkarmıştır (Newman, 2006: 151, 152, 158). Newman'a benzer bir eleştiri L. McNay'de de görülür. L. McNay, Foucault'ya yönelik feminist eleştirilerin (ki bedeni disipline eden tekniklerin cinsiyetli yapısına eğilmeyerek "cinsiyet körlüğünü" pekiştirmesi ve kadın bedeni üzerindeki ayrı bir disiplin rejimini görmemiş olması gibi kuvvetli eleştirilerdir), asıl olarak Foucault'un iktidar incelemesinin tek yanlı olmasının, yani tabii olanların perspektifinin bulunmamasının yarattığı boşluklardan kaynaklandığını dile getirir. O'na göre disiplinci iktidar tekniklerine karşı *beden*'in nasıl bir maddesel direniş sergilediği ya da sergileyeceği belirginleştirilmedikçe, geriye kalan "zayıflatılmış bir beden portresi" ve "her zaman her yerde bulunan metafizik bir ilke" olarak iktidar olacaktır (McNay, 2012: 323-327).

M. Rodinson ise, Foucault'un siyasi iktidarı, başka bir dizi iktidarın içinde olduğu bir takım yıldızın içine koyup boğmakla seyrelttiğini savunmuştur (2012: 345). Daha uç bir eleştiri olarak A. Megill'e göre Foucault'un "söyleminin otoritesi", görünürde bugünü değiştirmeyi dert edinirken bu değişimin içeriğini bir muamma olarak bırakmasından, *anlaşılmamasından* (ya da kendini anlaşılmasız kılmasından) kaynaklanır. Foucault'un, sırf varlıklarıyla bile toplumsal düzeni yıkmaya eğilimindeki "dışlanmış grupları" (suçlular, deliler, eşcinseller) yeni bir toplumun çekirdeğini oluşturamayacağından, baskıya asla nihai bir son verilemeyecektir; geriye kalan ise mevcut düzene karşı "süreklili bir gerilla savaşı" yürütmek, "siyasi bir vahşet tiyatrosuna" girmektir (2012: 307, 313-314).

Bu eleştirilere yanıt geliştirme çabasına girişmeksizin, ilkin Foucault teorisinde "direnme" nosyonunu ve muhalif politik-etik pratikler açısından ürettiği yorum alanını incelemek gerekir. İktidar mekanizmalarının güç ilişkileri alanında çözümlenmesi gereksinimi üzerine söylenenler, direnme sorunu için de geçerlidir ve bu da ilki gibi yine Nietzsche felsefesiyle bağlantılı bir sorunsaldır.

Nietzsche'ye göre insan da dâhil her canlı, gücünü artırma dürtüsüyle direniş arayışına çıkar, kendine karşı çıkacak, direnecek bir şeyleri gereksinir ve ister (2010: 416, 447).⁴ O, gücün miktarını da ürettiği etkiyle sınırlamaz, güç miktarına, direnişin gösterdiği etkiyi de ekleyecektir (2010: 406-407). Bunu şöyle düşünebiliriz: Canlı varoluşların pasif ya da aktif düzeyde bir karşı-saldırı, karşı-hareket, ters-etki olarak direnme gücü, saldırgan güç istencine eklenir. İktidar ilişkilerini egemenliği altına almak, ona, kendinden hareketle az veya çok işlev yüklemek demektir. Ve birbiri ardına sıralanan saldırı süreçleri, dirençler,

karşı koymalar, ters kuvvetlerin tesiriyle, biçim dönüştürmelerle yüklüdür. Bu, güçler alanında konumlandırılmış iktidar ve direnme odakları arasında aynı zamanda hem simetrik hem asimetrik olabilen bir yaşam hareketini tarif eder. En güçlü yapılar aynı zamanda en büyük direnişlerle, engellerle mücadele eden yapılardır. Ancak belirli bir eşik aşıldığı andan itibaren, direnme kapasiteleri belli bir düzeyi aştıktan sonra, Nietzsche'nin deyimiyile saldırgan gücün hâkimiyetinde başarılı bir birleşme olmadığı takdirde, biçim parçalara ayrılır (2010: 416). İktidar aleyhine bir çözülme ya da kendini aktif bölüştürme süreci yaşanır.

Güçler alanında konumlandırma yaklaşımı *Cinselliğin Tarihi*'nde şöyle ifadelendirilir: "İktidar ilişkileri bir direnme noktaları çokluğu uyarınca var olabilirler; bu noktalar, iktidar ilişkilerinde rakip, hedef, destek ya da bir kavga için atılım rolünü oynarlar. Bu direnme noktaları iktidar şebekesinin her yanında mevcuttur"(Foucault, 2007b: 74). Buna göre direnme sorunu, iktidarın ilişkisel niteliğiyle değişmez biçimde bağlıdır. İlişkiler, bağıntılar birden çok odak arasında güç paylaşırma, yarışırma, kendine katma, aktarma gibi hareketler olduğuna göre, bu nitelikli ilişkinin bir odağını iktidar gücü olarak tanımlıyorsak, diğer yok edilemez odağı da direnmeler oluşturacaktır. İktidar eylemi, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunma kipi ise direnme eylemi de o "başkalarının" özaylemlilikteki ısrar ve yaratıcılık gücü, bazı durumlarda yönetme kipliğine karşı durma, yönetilemezlik bölgeleri oluşturma ya da bazı durumlarda o eylemi dönüştürme ya da devralma adına geliştirilmiş her tür dinamizmdir diyebiliriz.

Biraz daha ötede, Foucault'a göre direniş, iktidar ilişkisi dinamiğinin *anahtar* kavramıdır; eğer direniş olmasa iktidar ilişkileri de olmazdı (2007a: 283). Bundan, direnmelerin, Foucault teorisindeki kurucu rolü dolayısıyla iktidarın türevi ya da eklentisine dönüştürülemeyeceği anlamı çıkar. Foucault'un diyalektik bir yaklaşımla iktidar ve direnmeyi, tez ve antitez olarak konumlandırmadığını da belirtmek gerekir; direnme, varlığın diğer veçhesi değildir; ne direnme ne de iktidar birbirini önceler, onları eş zamanlı saymak gerekir. Direnmeler, iktidar stratejilerince derlenen, toparlanan, örgütlenen, yer değiştirilen, daima hedeflenen bazı bedensel, davranışsal, toplumsal güç odaklarının, yine bir güç olmakla, özgür hareket edebilme yetenekleri, özgürlük eylemleridir.

Direnmelerin iktidara dışsal olmayışından, yani iktidar-direnmiş iç içeliğinden bazı kuramsal sonuçlara ulaşılır:

1. İktidar ilişkisi, ötekinin eylemlerinin yönetimi olarak kavrandığında, ötekinin önünde seçebileceği ve dolayısıyla yönetebileceği/yönlendirebileceği bir

imkânlar alanının bulunması itibariyle, “iktidar yalnızca ‘özgür özneler’ üzerinde ve yalnızca onlar ‘özgür’ oldukları sürece uygulanır” der Foucault (2011: 75). Ötekinin elinin-kolunun bağlandığı, seçme-eyleme alanının tümüyle gasp edildiği durumlar pozitif iktidar ilişkisi değil, itaat-tahakküm ilişkisi olacaktır. İktidar ilişkisi, insanın dinamik olabileceği, hatta bu ilişkiden kaçabileceği bir *sınır-alan*’ı muhafaza eder. Foucault’nun bu özgürlük alanını dört başı mamur olarak betimlemediğini belirtmek gerekir. Zira iktidar dispozitifleri özgür eylemi sürekli belirleme (2011: 75) ve soğurma eğilimindedir. Özgürlük yanılsamaları üretmeye çok açık olan bu durumda, hakiki bir özgürlükten ancak iktidar uygulamalarına karşı çıkış ve direnme bağlamında söz edilebilir. Boyun eğdirme istenci ile özgürlüğün inadı arasındaki ilişki iki karşı cephede siperlenmiş mevzi savaşı değildir; bir antagonizmadan çok *çekişme*’yi (*agonisme*) andıran bir durum, hem birbirini kışkırtan hem etkileşen hem de mücadele eden bir ilişkiden söz etmektedir Foucault (2011: 76).

Foucault’nun *Özne ve İktidar* (1982) makalesinde özgürlük eylemini iktidar ilişkisinin olmasa olmazı olarak belirlemesi ve “özgür özne”yi bu ilişki alanına yerleştirmesi, Falzon’a göre, tüm söylemlerin sonunda hümanist-metafizik bir özneye ricat etiği anlamına gelmeyecektir (2011: 82). Kanımızca da Foucault’nun *özgür özne*’si bir varlık biçimi, bir kendilik değildir, özgürlük özneye içkin bir özellik kılınmamaktadır. Mesele, iktidar dispozitiflerinin işleyebilmek için sürekli bir öznelleştirme etkinliği yürütmeleri, özne üretmeleri ve yine yönetilecek eylem alanını belirleyecek bir şekilde, öznelerin asgari ölçülerde de olsa özgür hareket yeteneklerinin olması gerekliliğidir. Burada önemli olan, iktidar ilişkisinde her an farklı hareket edebilecek, iktidara direnebilecek bir özgürlük alanının, daha doğrusu direniş doğrultusunda organize olabilecek bir hareket biçimi ve güçler dağılımının bulunduğudur.

İran’da Şahlık rejimine karşı ayaklanan İranlıları ayaklanma gerçekliğinin “faal özneleri” olarak yorumlayan Foucault’da (2012: 263), anlıyoruz ki direnen insanın özneliği reddedilmez, direnen insan öznedir. Öyleyse asıl sorun direnmeye metafizik bir referans öznesi (tanrı, insan, sınıf vb.) kurgulamak gerekip gerekmediğindedir. “Kurucu özne” figürünü reddetmek, özneyi yok saymak anlamına gelmez; bu reddediş, özne ve nesnenin birbirlerine göre oluşturulma ve biçim verilme süreçlerini sorgulayan bir eylemdir (2004: 355). Başka deyişle, bir mücadelenin baştan verili özneleri olduğunu (burjuvazi-proleterya) varsaymamak gerekir (2005: 134). Eğer iktidar ilişkileri her yerdeyse her an, herkes bu ilişkinin herhangi bir kutbunda bulunabilir. Foucault’nun üretilmiş öznellik deneyimlerini analiz ederken, tarihsel olarak çok bilinen direniş odakları ve mücadelelerine aynı ilgiyle yaklaşmama nedeni de burada saklı olabilir: bu deneyimlerin inkârından ziyade, onların oluşturduğu ya da

onlar üzerinden üretilen “direnerek yenildiler”, “şafakta kazanılan zaferler” tipi mit doğuran söylemlere düşmek istememe arzusu... Fakat örneğin o, bu bildik deneyimler yerine, bizzat bu deneyimi sahiplenen ve sürdürenlerin de dışladığı, görmezden geldiği farklı tip bir deneyimi sıklıkla işler: *Halk Yasadışılığı*. Failleri hiçbir özel nitelik aranmasını gerektirmeyecek şekilde halktan insanlar olan, bir “suç” kotasına takılmış ancak *nomos*’a dair ciddi gerginlikleri, hoşnutsuzlukları, patlamaları yansıtan bu eylem çeşitliliğine ilgisi *Hapishanenin Doğuşu ve Pierre Riviere*’deki örneklerde açıkça görülebilir. Anlaşılır ki onun ilgisi her zaman ve her cephede dışlananlardır. Bu örneklerden sosyal bir teori ya da modellik oluşturma çabasına zaten girişmeyecektir. O, bu deneyimleri sadece sunmayı, yorumlamayı ya da tek bir noktada yorumlayarak, eylemlerin kendine özgü yasadışılığının bir halk yasadışılığı olarak belki de çok önemli tekil bir direnişi ortaya çıkardığını sezdirmeyi tercih eder.

Doğası gereği, özü gereği direnen bir özne figürünü Foucault’da bulamayız. Çünkü o, özneye atfedilen, mal edilen, yüklenen davranışların, görevlerin, uğraşların analiziyle ilgilidir. Yani nasıl ki, sınıf savaşımı meselesinde hep öne çıkarılan ‘sınıf’ sorunu yerine ‘savaşımın’ ne ve nasıl olduğuna bakmak gerektiğini düşünüyorsa, öznelerin direnişi konusunda da öznelerin kimler oldukları yerine bizzat direnmeyi tarif etmeyi tercih eder. Ve bu tarifi de direnme sorununa sosyal bir teori-program geliştirme yönünde ilerlemez. Örneğin, Marksistler iktidarı bütünlüklü bir sınıfla (burjuvazi) özdeşleştirmekle, bir iktidar oyununu oynayarak, onun karşısında “bütünlüklü bir ezilmişler portresi oluşturmuşlardır” (Revel, 2006: 124). Oysa ‘bütünselleştiricilik’, yönetsellik çalışmalarında gösterdiği üzere uzmanlığını modern siyasi rasyonalitenin yaptığı bir tekniktir. İktidar dispozitifleri nasıl ki türdeş değilse, bir ağ-şebeke biçiminde toplumsal dokuya yatay ve dikey olarak yayılıyorsa, direnmeler de aynı özellikleri sergilemek durumundadır: *Direnmelerin çokluğunu, direnmelerin çoğulluğunu savunmak gerekir*.

Foucault, Deleuze ile olan diyalogunda teori konusunda Marksist *praxis*’ten ayrıştığı noktayı da belli eder: “...teori bir pratiği açıklamaz, ifade etmez, uygulamaz: teori bir pratiktir. Ama sizin dediğiniz gibi, yerel ve bölgesel bir pratiktir: Bütünleştirici değildir. İktidara karşı mücadeledir, iktidarı en görünmez ve en aldatıcı olduğu yerde ortaya çıkarmak ve ona zarar vermek için mücadeledir.” (2005: 32-33). Bütünleştirici teorik programlar hazırlamak, dinamik güç ilişkilerini tektipleştirici örgütlenme formları sunmak, direnmelerin ağsallığına ve her yerdeliğine uygunsuz düşecektir. Homojenleştirme işlemi (en iyi ulus-devletin vatandaşlık kurgusunda seçilebilir), farklılık-çeşitlilikleri türdeş kılacak biçimde erekli bir iktidar düzenlemesi, nesnelleştirme operasyonudur. Bütünselleştirme ve totalleştirme ise nereden gelirse gelsin direnme potansiyeli

taşıyan güçlere yayıldığında, bu güçlerin yerelliğini, özerkliğini, çeşitliliğini donduracak, yok sayacak yeni iktidar ilişkilerinin tahkimi demek olacaktır. *Direnmeler de en az (hatta daha fazla) iktidar ilişkileri kadar heterojendir.* İktidar nasıl belirli bir varlığa ve özneye sabitlenemiyorsa, direnişe de ontolojik izahatlar getirilmemelidir ki, bizzat iktidar tuzağı olarak, direnmelerin belli öznelerde sabitlenme, iktidarca kuşatılma ve işletilme süreci yeniden üretilmesin.

Foucault'nun böylesi teorik anlayışı ve eleştirel analiz yönteminin önemli bir özgünlüğü, eleştirel analizin, iktidara karşı direnmeye çağırdığı tekilliklere de yönlendirilebilme potansiyeli taşımasıdır. İktidar karşıtı mücadele yürüten direniş dinamiklerinin, yapılarının, geleneklerinin kendi içlerindeki ilişki düzenleri ve hakikat sistemleri de bu yöntemle sürekli bir çözümlenme halinde tutulur. Hızla iktidarlaşıma eğimine girecek direnme türlerine azami dikkat göstermek gerekir. İktidara karşı saf bir direniş tözü/ideası bulunamayacağına göre, iktidarın kendini her an ve mekânda üretebilme kapasitesi ile en direngen unsurların dahi iktidar temsilinden payını almış olma ihtimali sürekli içe dönük eleştirel analizi canlı tutmayı, bir nevi direniş içinde direnişi gerekli kılar.

2. Direnme sadece bir reddetme, yadsıma eylemi değildir; hatta bu onun çok önemli ama aşgari biçimidir (Foucault, 2007a: 284). İktidar stratejileri belirli bütünleşme aşamalarında tamamıyla bir tahakküm pratiğine dönüştüğünde, örneğin diktatörlüklerde, ekonomik sömürge tekellerinde, asimilasyonist politikalarda, fiziksel-kültürel soykırım türlerinde olduğu cinsten nefes alınamaz hale büründüklerinde, ret eylemi mutlak bir direniş seçeneği haline gelir. Ancak kapitalist ve neoliberal dispozitiflerden biliyoruz ki, yaşam üzerindeki güncel yönetim pratikleri çok daha inceltmiş ve öznelik gözeneklerine sızmıştır. Dolayısıyla direnmeler de iktidarla aynı özelliklere sahip olmak zorundadır: İktidar kadar “yaratıcı”, “hareketli”, “üretici”, “organize”, “sabitleşen”, “sağlamlaşan”, “aşağıdan gelen” ve “stratejik olarak dağılan” olmalıdır (Revel, 2012: 56).

İktidar ve direnme güçlerinin iç içe geçmişliği, iktidar ve direnme arasında *simbiyotik* bir ilişki inşa eder; karşılıklı etkileşim, birbirini dönüştürme, sürece aktif müdahale her zaman mümkündür. İktidarı nasıl ki negatif bir bastırma makamına indirgemiyor, onun pozitif ve üretken bir teknoloji olduğunu söylüyorsak, direnişi de negatif bir yadsıma eylemine indirgeyemeyiz. Güçler alanında pozitif, yaratıcı, iktidar stratejilerine etkiyen ve aynı süreçte onlardan etkilenen direnmelerin varoluşudur söz konusu olan. Savaşarak, kapsayarak, dönüştürerek, sınırlandırarak, uzlaşarak, kışkırtarak vb. hangi yolla olursa olsun, iktidar-direnme etkileşiminde tarafların güç alışverişi tek yanlı beslenme şeklinde zuhur etmez. Direnmeler de iktidar tekniklerinden güç çaralar ve

çalmalıdır da.⁵ Örneğin, toplumsal mekânı ve kent mimarisini kamusal ve özel alanlar geometrisiyle ayrımlayarak işlevlendirmek bir iktidar tasarrufu ve tekniğidir. Gerisinde veya beraberinde imar planları, kent meclisleri rant paylaşımları, disiplinler kurumların coğrafik dağılımı, yerleşimlerin sosyal-siyasal eylemlilik şebekesinin coğrafi yönetimi, mahremiyet sahalarının üretimi, gözetleme tekniklerinin yerleştirimi ve daha pek çok karmaşık taktiğin toparlanarak stratejik bir ilkeye dönüşümünü taşır. Ancak Occupy Wall Street ve Gezi direnişlerinde görüldü ki, bu alanların 'kamusal' ilan edilmesinde söz sahibi olmayan bazı topluluklar kolaylıkla bu kamusalıktan ortaklıkçılığa bir siyaset çizgisi çekebildi, parkların kamusallığını iktidar siyaseti aleyhine sahiplenerek bu alanları antikapitalist birer direnme mekânı, birer 'ortak alan' haline getirdi. Ve ama bunun tersinin de geçerli olabileceğini, her direnmenin, iktidar oyununda kartların yeniden karıldığı, proje ve söylemlerin yenilenecek uyarlandığı bir dizi sonuç verdiğini unutmamak gerekir.

3. Direnmeyi iktidara dışsal konumlandırmamak, bir dışarı'nın, sabit direnme yerinin, "ulu bir Red'din *tek* bir mekânı" (2007b: 74) mantığının yokluğuna tekabül eder. Bu durum sürekli iktidarın tuzaklarına saplanıp kalmış olmayı değil sürekli ve dışına çıkılmaz bir şekilde iktidar ve direnme güçlerinin birbirleri karşısında stratejik bir konumda bulduklarını ifade eder: "Kendimizi durumun *dışına* yerleştiremeyiz, hiçbir yerde tüm iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayız. Fakat durumu her zaman dönüştürebiliriz." (2007a: 283). İşte bu son cümle soruna direnmeler perspektifinden yönelmeyen her bakışı deşifre eder niteliktedir. Çünkü her zaman bir şeyleri dönüştürebilir olmak, her zaman özgür olmak anlamına gelir (2007a: 283). Aynı şekilde iktidarın dışarısının olmaması, direnme mevzilerinin muğlaklaşmasına ya da düpedüz yokluğuna değil, *her yer direniş* demeye denk gelir. Direnmekten kaçamazsınız, direnmenin dışarısı yoktur, susabilir, kıpırdamayabilir, onaylamayabilirsiniz ancak kaçamazsınız. Direniş pozitifdir, özneliğiniz şu ya da bu şekilde etkilenecektir.

Düzen-içi, sistem-dışı vb. sorgulamalar sorununu ortadan kaldıran varsayım uzamını Foucault'un eleştirel teorisi kendiliğinden açar, bütün bir yönetimsellik ağı direnme yeri haline gelir. İktidar karşıtı eylem kapasitesi iktidarın hem gereksinimi hem de onsuz olamayacağı sınırını oluşturur. Oluş ve yaşam dirençli bir süreçtir, direnme güçleri bizzat yaşam dinamiğinin, deviniminin anahtarındır. Böylesi konumlandırılmış bir direniş nosyonu normatif kalıp ve kanıtlamalara gereksinim duymayacak ölçüde toplumsal hayat ve hakikatin unsuru haline gelmiş demektir. Onda neye direnilmesi, neye boyun eğilmemesi gerektiği açıklıkla tarif edilirken, halen isyan etmek için normatif gerekçeler arayan zihinlere, etik gerekçeler peşindeki ruhlara sunacağı pek de bir şey yok gibidir.

4. Bu tanımlardan yola çıkarak iktidarın kaçınılamayacak bir kapan olmadığını, aksine sürekli bir güç yetmezliği sendromundan muzdarip olduğunu çikarsayabiliriz. Bu sendromun faili bizzat oluş, yaşam ve direnmeler dinamiğidir. Foucault düşüncesinin doğrusal tezahürü her şeyi kaplayan, her şeye muktedir bir iktidar fikri olsaydı, iktidar stratejilerinin tarihsel akışkanlığını, kendini yenileme ve dönüştürme arayışlarının sürekliliğini açıklamak mümkün olmazdı. Doğrusu, iktidar istenci ile direnme inadı arasındaki sürekli dalgalanma ve iktidar ağı içinde her yerde bulunan direnme noktalarının, iktidarın etkide bulunabilmek için “hedef” ve “dayanak” aldığı belirleyici bir role sahip olduklarıdır (A. Fontana ve M. Bertani, 2003: 285). Ve nasıl ki iktidar ilişkileri hukuksal-hükümler şemaya sıkıştırılamıyorsa, direnmeler de ‘direnme hakkı’ şeklinde hukuksal bir forma sığdırılmaz (2006: 286). Direnmelerin analizi yaşamsal, politik ve soybilimsel düzlemde, güçler alanının stratejik ilişkiler mantığıyla gerçekleşebilir ancak.

Foucault, iktidar ilişkilerini çoğu kez *strateji* terimiyle açıklar. Burada strateji, farklı anlamları taşımakla birlikte, esasen rakip güçlerin mücadelesinde “kazandıracak çözümler seçme” tekniğini ifade eder (2011: 80). Ve iktidar ilişkileri her zaman uygun bir strateji doğrultusunda konumlanır, sürekli bir “kazanma stratejisi” olma yönünde hareket eder. Ancak tanımı gereği bir özgürlük ve direnme odağı da sürekli varolacaksa, bu, iktidar ilişkisinin potansiyel ya da edimleşmiş bir mücadele stratejisini içereceği anlamına gelir. Yani iktidarı oluşturan stratejik ilişkinin bir mercii her zaman direniş olacaktır. Mücadele stratejisi iktidarın sınırını, muhtemel tersine dönüş noktasını oluştururken, iç içelik halleri, bunların spesifikliklerini kaybederek birbirlerine karışacakları anlamına gelmez (2011: 80-81; 2007a: 284).

Soruna stratejik yaklaşım, direnmelerin çoğulluğu ilkesi ile direnmelerin atomize ve başına buyruk kalmaları gerekliliği yönündeki hatalı çıkarımı birbirinden ayırır. Yeryüzündeki direnme güçlerini tektipleyecek şekilde formatlayan ve bütünselleştiren programatik teorilere karşı çıkmak ancak aynı anda özgürlük alanlarını genişletecek bir mücadele stratejisi doğrultusunda toplumsal ağı etkin kullanımıyla yerel-bölgesel direnme odakları arasında ve içinde kesin stratejik bir kodlama kurmak gerekir. Önemli olan bu stratejik organizasyonun, yerelde, bulunduğu her mevzide en yakın muhatabı olan iktidar odağına çatmakta olan direnmeleri bir temel-tali çelişki tartışmasına sokmaması, onlara üniforma giydirmemesi, sosyal ağı her düğümünde lokalleşmiş direnmelerin dağınıklığını muhafaza edebilecek koordinasyon tekniklerini üretme yeteneğini geliştirebilmesidir. İşte bu, güç ilişkilerinin mevcut kararlılığını etkileyerek değiştirecek yeni siyaset biçimlerini sürekli üretebilmek anlamına gelir.

Nasıl Direnilmektedir?

*“Yetimi avutmak, dul kadın bırakmamak için,
Kudretlilerin yok edileceği bir yer kurmak için,
Güçsüzlerin kudretlileri devirmesi için, ...
[Tanrıça] Nanşe insanların yüreğini yoklar.”
(Sümer tabletleri, MÖ II. Binyıl)
“Bunu okuyorsan direniş sensin!” (Gezi’den grafiti)
“Forever Kobanê...” (Kobanê’den grafiti)*

Güçler alanında gerçekleşen stratejik mücadeleler olarak iktidar ilişkileri nosyonunun belki de en önemli sorunlarından biri şu noktada ortaya çıkıyor: Bu çatışma ilişkisinde iktidar-karşı-iktidar oyunları ile özgürlük pratiği olarak direnme stratejisi nasıl ayırmsanacak? İktidar-karşı-iktidar döngüselliğine düşmeyecek, iktidar güçleri ile simetrik bir düzleme yerleştiremeyecek, asimetrik bir direnme mümkün müdür ya da nasıl mümkündür?

Odysseus, epos kategorisinde modern bireyin arketipi olarak çözümlenir. *Aydınlanmanın Diyalektiği* yazarları, *Odysseus*’un Ithaca’ya dönüş yolculuğunda tarih öncesi güçlerle (ki yazarlara göre bunlar doğanın temsilidir) yürüttüğü mücadele tekniklerini incelerler (Adorno ve Horkheimer, 2010: 88-92). *Odysseus*’un deniz yolculuğunda Sirenlerin bulunduğu ada güzergâhından geçmesini, hukuki bir tüzüğün gereğini yerine getirmesi olarak yorumlarlar. Sirenleri duyup da kapılmamak, onların çağrısına direnmek imkânsızdır.⁶ *Odysseus*, bu bilgiye sahip olduğu halde, rotasını değiştirmeyerek karşılaşmadan kaçınmaz; diğer yandan sahip olduğu bilgi ve özgürlüğe güvenerek söyleneceye doğrudan meydan da okumaz. Gemideki arkadaşlarının kulaklarını balmumuyla tıkarken, kendini de bir direğe bağlar. Böylece arkadaşları kürek çekerken ne Sirenleri ne kendisinin çözülmek için yalvaran bağırışlarını duyacaklardır. Yani *Odysseus* hukuki bir sözleşmenin gereğini yerine getirir, Sirenleri dinlemekten kaçmaz; ancak sözleşmede düzenlenmeyen bir boşluk, istisna uygulaması yaratarak kendini direğe bağlar ve Sirenlere kapılmaktan kurtulur. Bu arada Sirenlere dair bilgiyi kendine saklar. Kürek çeken arkadaşlarının kulaklarını tıkararak hayatlarını kurtarması, toplumsal bir kurtuluşa değil, bir araçsallaştırmaya işaret eder. Kürek çekmektedirler, bir araç, bir ‘şey’ olarak onları o şekilde düzenlemeyi uygun görür. Artık direniş ne körleşme ne de kaçınılmaz bir ölümdür; *Odysseus*’un durumunda kurnazlık, rasyonelleşmiş bir direniştir: “Burjuva aklının, karşısına daha büyük bir tahakküm olarak çıkan her türden akılsızlıkla uyuşması gibi; aklın (*ratio*) bu irrasyonelliği ifadesini kurnazlıkta bulmuştur. Tek başına hareket eden kurnaz kahraman daha şimdiden, tüm akıllı

insanların gün gelip benzeyecekleri o homo economicus'tur... Odysseus bir zamanlar burjuva toplumunu kurmuş olan kadim ilkeye göre yaşar. İnsan ya aldatmaya başvuracak ya da yok olacaktır" (2010: 91-92).

Bu analizde bizim dikkatimizi yönelttiğimiz husus, Odysseus şahsında modern bireyin birinci (doğa) ve ikinci doğa (toplum) ile kurduğu yeni tahakküm ilişkisinin kodlarından ziyade, daha güçlü olana karşı bir çatışma stratejisini yeni bir iktidar kipliğine dönüştüren unsurlardır. Odysseus'un mücadele stratejisi, meydan okumaya dayalı bir iktidar oyununda, sahip olduğu bilgi ve tekniğin kullanımıyla kendini alabildiğine bireyselleştirerek atomize etmesine ve Adorno-Horkheimer'in müthiş bir seziyle hukuksal bir ilişkiye benzettiği Sirenler mücadelesinde, hükümler gücün büyük gözeneklerinden süzülerek geçmesine bağlıdır. Sirenlerin seslerindeki cazibe ve hazza davet doğal bir yanılsama ve hile yaratır; esasında ölüme davettir. Odysseus'un bu daveti reddetmeksizin ürettiği çözüm ise özel bilgi (Siren sesinin aldatıcı olduğu bilgisi) ve tekniğe (bağlama) dayalı bir kurnazlık ama eninde sonunda yine hiledir. Muhtemel ölüm oyunu rasyonel bir karşı-stratejiyle tersine çevrilir; yanılsama, hile ve ölümün muhatabı artık Sirenlerdir.⁷ Odysseus, Sirenlere dair bilgiyi ve ona karşı geliştireceği hileyi yoldaşlarıyla paylaşmaz, yoldaşlarını kendi mücadelesinin araçları olarak düzenler ve yönetir.

Özetle Odysseus'un direnme pratiğinde belirginleşen başat unsurlar nelerdir? Varolan bir iktidar-tahakküm oyunu kabul edilmektedir; çatışma ve sonunda elde edilecek zafer bireyselleştirilmiştir; güçlü olanın aldatıcılığı yeni bir rasyonellik (kurnazlık) ile tersine çevrilir; Odysseus'un ağzı sıkılığında özel bir bilgi daha direnme aşamasında iken potansiyel bir iktidar odağıyla eklemlenme içine girer; karşılıklı etkileşen her iki konum simetrik, iktidara bir karşı-iktidar pozisyonuyla yanıt verilir ve nihayet çatışma stratejisi mutlak ve yeni bir iktidar durumu üretir. Kanımızca bu unsurlar, bir direnme eylemini özgürlük pratiği olmaktan iktidar durumu olmaya hızla yöneltecek özel unsurlar olmakla, bir direnişin nasıl rasyonelleştirilmemesi gerektiğinin örneğidir.

Günümüzde sınıf mücadelesi ya da ulusal kurtuluş mücadelelerinin yekpareliğine indirgenemeyecek çokluk ve yaygınlıkta direnme hareketlerinin varoluşu söz konusu: Feministler, LGBT hareketleri, çocuklar ya da engellilerin maruz kaldıkları türden ayrımcılık tiplerine karşı mücadeleler, ekoloji hareketleri, etnik-dinsel-mezhepsel yapıların kültürel ve kolektif hak mücadeleleri, eğitim-sağlık ve adalet sistemini kökten sorgulayan düşünce hareketleri, sınır-ötesi mücadele kuruluşları ve daha pek çoğu. Bu mücadelelerin eski tip savaşımlardan farklılaşan ortak özellikleri:

1. Mücadeleler artık çerçevesiz yaşamın korunumu ya da hakların pekiştirilmesi talebiyle iktidardan sorumluluklarını yerine getirmesini talep etmiyor, iktidar ile bir al-ver oyununa girilmiyor, artık açıkça reddedilen şey bizzat oyunun kendisidir (Foucault, 2005: 206). Oyuna belirli bir taleple taraf olmaksızın, oyunu reddetme tutumunu Gezi direnişinde gözlemledik. Taksim’le birlikte ulusal ve uluslararası gündemi de mesken tutan insanların o on beş gün boyunca sergiledikleri şu tutum önemliydi: Gezi parkının bulunduğu yere Topçu Kışlası mı inşa edilsin yoksa AVM mi olsun, sorunun çözümü için referandum yapılın mı yapılmasın mı, referandum bölgesel mi yoksa kentsel sınırlarda mı gerçekleşsin tartışmalarına kesinlikle girmediler. Sunulan tüm önerileri geri çevirmenin ardında, “Nasıl oynarsanız oynayın, hangi prosedürleri işletecekseniz işletin, bu bizi ilgilendirmiyor, bu parka yapacağınız hiçbir şeyi kabul etmiyoruz” kararlılığı vardı. “Peki, ne istiyorsunuz?” sorusuna Foucault’un deyişiyle “hangi sosla yenmek istediğimizi size biz söyleyecek değiliz” diyorlardı. Talep sunmamak, seçme hakkını reddetmek anlamına gelir ki, çok önemli bir iktidar dağıtım projesinin (elbette egemen güçler tarafından uygulanan haliyle) boşa çıkarılması demektir. “Herhangi bir baskı altında kalmadan özgür iradenle seçimini yap” buyruğunun kutsallığı, basit ama güçlü bir şekilde yanıtlanır: “Seçmiyorum”. Seçmiyoruz, çünkü davranışlarımızı sizin için öngörülebilir olmaktan çıkarmak istiyoruz; talep etmiyoruz, çünkü sizin oyunlarınızda yeni kurallarla dahi oynadığımız müddetçe kazanan her zaman kasa olmayı sürdürecektir.

2. Mücadeleler “dağınık”, “merkezsiz” ve “sınır aşırı” bir yapı sergiliyorlar (Foucault, 2011: 61). Bu dağınıklık, yirminci yüzyılın her ülkede kendi sosyal gerçekliğine uygun devrim programları hazırlayan komünist şubelerinin durumuyla paralellik oluşturmaz. Daha çok iktidar uygulamalarının yerleştiği her toplumsal gözenekte lokal direniş kıvılcımlarının ete kemiğe bürünüşü gerçekleşir.

3. Böyle olduğunda insanların günlük yaşamlarında muhatap olduğu çelişkiler büyük ya da temel çelişkinin çözümü mücadelesi uğruna görmezden gelinmez. Dolayısıyla en yakın iktidar odağını hedef alan “doğrudan” mücadelelerdir (Foucault, 2011: 209). Örneğin, artık devrimci bir erkek geleneksel aile ilişkileri içinde erilliğini konuşturduğunda, sırf “devrimci” olmanın zırhı onu koruyamaz; bir iktidar odağı olarak ciddi bir kadın direnişinin hedefindedir. Bu anlayış, direnmelerin kendi içinden türeyebilecek iktidarcı eğilimleri de daha kolay sorgulanabilir kılar.

4. Yaşamın tüm uğraş alanlarındaki sorunlar, ürettiği doğrudan iktidar etkisiyle sorgulanır (Foucault, 2011: 62). Örneğin bir işyerindeki çalışma koşulları

artık salt herhangi bir çalışanın emeğinin sömürülme düzeyi, artı-değer/kâr oranıyla sorgulanmaz. İstanbul gibi bir kentte çalışan için işyeri ile evi arasında bölüşülen yaşam süresi, günün ortalama 14-15 saatinin bu işle ilgili etkinliklerde geçirilmesi, işyerindeki disiplin tarzı, hiyerarşi ilişkileri daha dikkate değer sorgulama gerekçelerine dönüşmektedir. İşyerinin, işe ayrılan zamanın ekonomik türden karşılığını verip vermediğinden çok, iş-çalışma-işyeri denilen şeylere aktif yaşamın bu kadar büyük kısmının bağlanmış olmasıdır asıl sorun.

5. Bilgiye dayalı bir elitizme de, gizleyen, gizemlileştiren, dezenforme eden tekniklere de aynı anda karşı olabilen, yani bilgi-iktidar eklemlesmesini sorgulayan mücadelelerdir (Foucault, 2011: 62). Mücadele hareketlerindeki şeffaflaşma, gizli bilgilere dayalı üstünlük söylemlerini hükümsüz kılar. Sosyal medyada kurulan iletişim ve kolektivite teknikleri, bazı yeni sorunlarla birlikte kaçınılmaz olarak bilginin yeni bir dağılım türüne, yeni tip bir bilgi demokratizasyonuna yol açmaktadır. Çok uzun süreler bilginin özelleştirilerek, uzmanlaştırılarak ve merkezileştirilerek iktidar etkisi kılınmasından sonra, tamamen denetim dışı olmamakla birlikte, bilginin bu yeni yollarla yayılarak paylaşılarak güç olma etkinliği dikkatle incelenmeye değerdir.

6. Yeni hak ve özgürlük eylemleri siyasetler arası eylemler değildir, bir tercih hakkı üzerinden işlemez, şu ya da bu siyasi yönetim biçimini yeğ tutmaz; yönetilme biçiminin ta kendisine saldıran eylemlerdir ve sarsıntı derecesini kendini yönetilemez kılan yenilikler icat etmesinden alır. Occupy Wall Street, Tahrir, Gezi gibi hareketlerde yeni olan sadece eylem biçimleri değildi; yeni duruşlar, yeni söylemler, yeni mekân kurguları, yeni iletişim yöntemleri,⁸ yeni bir varoluş tarzı, yeni komünite biçimleri ortaya çıkıyordu. Siyasi denklemlere yerleştirilemeyen, onları öngörülemez kılan şok tesirinin de bütün bu yeni olasılık kapılarından giriş yaptığı söylenebilir.

7. İktidar ilişkilerini özgürlük alanları üzerinde, içinde ve onlarla karşılıklı güç ve özgürlük oyunları şeklinde işleyebilen bir şey olarak tasarlamak (ki bu özellik, Foucault düşüncesinde iktidar ve tahakküm ilişkilerini ayıran temel unsurdur), iktidarın konusu kılınmış her tekillikte hakiki bir direniş potansiyelinin varoluşunu geçerli kılmayı sağlar. Buna göre, eğer on dokuzuncu yüzyıldan beri düzenleyici ve denetleyici iktidarın, biyoiktidarın temel nesnesi *yaşam* ise, çağımızın temel direniş odağı da doğrudan yaşamın savunusu haline gelmektedir⁹. Yaşam merkezli mücadelenin hukuki bir boyutu kuşkusuz vardır; ancak çıplak yaşam hakkını ifade eden insan hakkı formuna indirgenemeyecektir. Hukuki talepler beden üzerindeki eziyetlere, şiddete karşı bir koruma sağlayabiliyor ve bu elbette önemlidir; ancak bu formun aynı beden üzerindeki tabi kılma prosedürleri karşısında sessizliğe gömüldüğünü kabul etmek gerekir. Günümüzde 'alt-iktidar'

(geleneksel siyasi iktidar ya da devlet aygıtı değil, mikroiktidarlar) kurum ve tekniklerini sorgulama yeteneği bağlamında ya daha sağlam bir dayanağa ya da insan hakları söyleminin kuvvetle derinleştirilmesine ihtiyaç var. Haklar söylemi insanın doğrudan maruz kaldığı etkiler ve zararlarla ilgilidir ve bu boyutuyla ciddi bir genişleme de yakalamış görünmektedir. Ancak biyopolitik yönetimsellik mekanizmaları insan üzerinde doğrudan işleyen teknikler olmakla sınırlanmak yerine, insanların davranışlarına etkiyen eylem koşullarının yönetimidir. Davranışları ve eylem koşullarını yöneten iktidar kiplikleri 'hak' formuna birinci dereceden bağlanamaz, haklar söyleminin kör noktasında kalır.

Oysa artık yaşam tüm uzanımlarıyla; kültürel bir yaşam olarak, siyasal bir yaşam olarak, doğal bir yaşam olarak, diyalog olarak, sosyalliğin gerektirdiği tanıma ve tanınma arzularını pratikleştirmek isteyerek, konuşarak, dinleyerek ve dinlendiğini bilerek, insan yaşamının zenginlik ve renkliliğini, haz ve doyumlarını, duygulanımlarını eksiksiz kılan tüm unsurlarıyla talep edilmektedir. Ve yaşamın böyle kavranışı, denetlenabilir ve düzenlenebilir olanı istikrarsızlaştıracak, yaşam üzerindeki tahakkümü asgariye çekecek tek şey gibi görünmektedir.

8. Bireyin konumunu sorgulayan ancak bireyi yüceltmeyen mücadelelerdir. "Bireyselleşmenin yönetilmesine" karşıdırlar ve şu soru ekseninde dururlar: "Biz Kimiz?" (Foucault, 2011: 62-63). Giydirilen kimlikler, benimsetilen öznellikler, insanların içine konumlandığı hakikat kurguları sorgulanır. Neoliberal toplumumuzda büyük sınıflar ve toplumsal çelişkiler kuşkusuz ortadan kalkmamıştır ancak daha derinlemesine bir kategorizasyon, iş ve tüketim gruplandırmasına yönelik bireysellik türleri ve her bireysellik türünden beklenen ve dolayısıyla yönetilebilir kılınan davranış kalıpları imal edilmiştir. Medyadaki reyting ölçümleme sistemleri, reklam ve pazarlama taktikleri, siyasi partilerin anket, propaganda ve angajman çalışmaları, bazı hayati politik konularda devlet odaklı algı yönetimi siyasetleri vb. hep bir ölçüm ve hesaplama, öngörme unsuru ile yönetilir. Örneğin, annelik ve ev kadınlığı kimliğiyle özdeşleştirilmiş bir orta yaş kadın profili vardır. Hangi zaman dilimlerinde neyle uğraşacağı, TV'de hangi dizileri izleyeceği, hangi şarkıları dinleyeceği, hangi duyguları kışkırtıldığında ne tür tepkiler alınacağı vb. davranış hesabı ve yönetimi söz konusudur. İletişim, yönetişim, marketing gibi bir çok disiplin alanının yoğunlaştığı konular bunlardır.

Davranış gruplarının/kalıplarının üretimi ve yönetimi kategorik düzeyde yürütülse de özü gereği bu grupları doğallaştırmaz; grup-içi bir iletişim, dayanışma vb. ortaya çıkarmaz. Aksine geleneğe ve yaşanmışlığa dayalı topluluk ilişkilerini (eğer özel bir iktidar birikimine konu edilemiyorsa) çözmeye eğilimindedir, toplulukların iletişimselliği çözülmektedir. Soyut ya da somut kurgusal kategoriler/gruplar sadece yönetimsellik düzeyinde davranış grubu

oluşturur; insani düzeyde “birey” yaşamı tekilleşmiştir, grupla iletişime girmesini gerektiren bir “ihtiyaç” yoktur. Şu önemli: Topluluk yaşamı, insanın içine doğduğu bir varoluş biçimi olmaktan çıkarılarak “ihtiyaçlar” temelinde kurulan bir birlikteliğe dönüştürülmek istenmektedir; çıkar, arzu, yatırım birlikteliğine. Örneğin, ekonomi piyasasında soyut bir “küçük yatırımcı” kategorisi vardır. Pek çok finans analizcisi olası gelişmeler karşısında küçük yatırımcının altına mı, dövize mi, gayrimenkule mi yöneleceğinin hesap ve ölçümünü tutar; bu yatırımcının ne zaman birikimini yastık altına koyacağı ya da çıkaracağı öngörülmeye, daha doğru ifadeyle yönetilmeye çalışılır.

Şimdi, insan sosyalitesinde böyle bir grup var mıdır gerçekten? Büyük plan ve hesaplamaların nesnesi olduğu kadar, birbiri ve kendi durumu hakkında açık bir kanaate sahip midir, örtük de olsa bir ilişki biçimi oluşmakta mıdır? Ya da daha somut bir örneği almak gerekebilir: İstanbul gibi bir metropolün belirli düğümlerde merkezileşen ulaşım şebekesi, o düğümlerde her gün aşağı yukarı benzer yoğunlukta bir kitlenin aynı saatlerde buluşmasını getirir. Her gün aynı saatlerde, aynı duraklarda buluşup benzer mesafeleri katettiği ve bunu yüzlerce kez tekrarladığı halde en ufak bir iletişim çabasına girişmeyen bir topluluk söz konusudur. Ulaşım araçlarının saatlendirilmesi, trafik planlamaları hep bu grupların belirlenmiş davranış biçimlerine göre şekillendirilir. Ve bu insanlar o araçlarda, o duraklarda her gün yan yanadır, yüz yüzedir, somuttur ama ilişkisizdir, hatta ilişkiden kaçınma esastır. Orada kurulacak iletişimlerin, bireyselliklerinin bir ihtiyacını karşılayıp karşılamadığı algısı, var olan kopukluğu yönetmektedir.

9. İktidar ideolojilerinin üzerinde konumlandığı kimlik söylem ve grupları, bir öze dönüş yanılsamasına düşmeksizin yeniden konumlandırılmaktadır. Bu konumlanma ne kimlik merkezci ne de kimlik reddiyeci bir yapıdadır. Küresel siyasetin bir tür oyuncağı haline getirilen kimlikler, demokratik direnme mevzilerinin birer yapı taşı olarak yan yana getirilebilir mi?

Ortadoğu’da 2012’de ilan edilen Rojava Demokratik Özerk Bölge Yönetimleri (Kantonlar), bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Rojava Toplumsal Sözleşmesi/Anayasası’nın “Giriş” başlığında şöyle deniyor:

Din, dil, ırk, inanç, mezhep ve cinsiyet ayrımının olmadığı, eşit ve ekolojik bir toplumda adalet, özgürlük ve demokrasinin tesisi için. Demokratik toplum bileşenlerinin siyasi-ahlaki yapısıyla birlikte çoğulcu, özgün ve ortak yaşam değerlerine kavuşması için. Kadın haklarına saygı ve çocuk ile kadınların haklarının kökleşmesi için. Savunma, özsavunma, inançlara özgürlük ve saygı için. Bizler demokratik özerk bölgelerin halkları; Kürtler, Araplar, Süryaniler (Asuri ve Arami), Türkmenler ve Çeçenler olarak bu sözleşmeyi kabul ediyoruz.

Demokratik Özerk Bölge Yönetimleri; ulus-devleti, askeri ve dini devlet anlayışını, aynı zamanda merkezi yönetimi ve iktidarı kabul etmez...¹⁰

Hobbes'un *Toplumsal Sözleşmesi*'ne pek de benzemeyen bu *Sözleşme*, kuşkusuz modern sözleşmecilerden ayrılmakta ve hatta onu tersine çevirmektedir. Varsayılagelen her şey gibi, soyut ve amorf olan her şey gibi Sözleşme metaforunun da yeniden biçimlendirilen bir kullanımı söz konusudur. Sözleşme metninde etnik-ulusal kimlikler, çok kültürlülük söylemlerinin dizgesindeki yerlerinden sökülerek başka bir söylemin özneleri haline dönüştürülmektedir. Rojava'daki komün deneyimini incelerken, Odysseus analizindeki karşı-iktidar tuzağına düşülüp düşülmediği gözden kaçırılmaz. Bu eylemin, Suriye-Arap ulus-devletinin tekleştirici tahakkümünün kırıldığı ve bu kez de arkaik ve ırkçı IŞİD (yine tekleştirici ve soykırımcı) kuşatmasının tehdidi altında bulunan bir mekânda geliştiği göz ardı edilmemelidir. Ortadoğu'da son yüzyılın modern ulus-devlet iktidarlarının yapaylığına karşı gelişen karşı-iktidar pratiklerinin en son ve vahşi örneğini IŞİD oluşturuyor. Hem bölgedeki ulus-devletler hem IŞİD kendisini tekli bir etnik kimlik ya da dinsel mezhep eksenli konumlandırarak savaşılmaktadır. Başka bir deyişle modern siyasi rasyonalitenin simetrik iki konumu bir çatışma stratejisi içine girmekte ve bu durum mutlak ve yeni bir iktidar durumu üretmektedir.

Rojava deneyiminde ise bölgesel olarak modern yönetim pratikleri şebekesinin santral noktalarını oluşturan etnik ve inançsal kimlikler başka bir siyasallaştırma biçimine tabi tutulmuştur. Belirli bir kimliği dışlayan, bireyselleştiren, hegemonikleştiren bir tarza düşülmediği gibi, "insan, yurttaş, vatandaş" genellemeleri altında kimlikler-üstü bir siyaset kurgusu arayışına da girilmemiştir. Aksine Sözleşmenin, modern iktidarda olduğu üzere bireyler arasında değil tam da bu topluluklar arasında gerçekleştirildiği ibaresi girişe yerleştirilerek, en baştan birer yaşam ve kültür odağı haline gelmeleri sağlanmaktadır.

Çağdaş mücadele tiplerinde topluluk ilişkilerinin yeniden inşa edildiğini, yeni siyasallaşma biçimlerine yeni toplumsallaşma arayışlarının dâhil edildiğini gözlemleyebiliyoruz. Örneğin, ideolojik çemberler içinde birbirlerinden çok uzağa ve antagonistik konumlara yerleştirilen İslami çevreler, sosyalistler ve eşcinseller Gezi direnişinin içinde bir yandan barikat kurarken diğer yandan iftar açabiliyorlar. Topluma kâr heveslisi olarak yansıtılan taksiciler, yaralananları hastanelere ücretsiz yetiştirmek için onların yanı başında nöbetleşe bekleyebiliyor, tıp endüstrisi çalışanları uzak mesafelerden gönüllü sağlık çadırları kurmaya geliyor. Çocuklarını risklerden uzak tutmakla yükümlendirilmiş anneler çocuklarıyla birlikte sokağa çıkıyor. En politize topluluklar (örneğin Kürtler) ile en apolitik kategori olması beklenen gruplar (örneğin taraftar grupları) aynı

alan ve forumlar etrafında birbirleriyle ilişkilenebiliyor. Ve hiç beklenmedik bağlar yaşamın oluşallığı içinde kuruluyor. İstanbul'daki topluluklar Rojava'yı, Atina ve Rio'daki gruplar İstanbul'u yüksek sesle dile getirdiğinde bildik tüm bireyselleştirme kalıpları, davranış yönetim teknikleri hükümsüz kalıyor.

Sonuç

Sorun, geçmişten günümüze direnme deneyimlerini doğru-yanlış, eksik-fazla, haklı-haksız denklemlerinde test etmek değildir. Tarihin herhangi bir kesitinde bir iktidar çekirdeğine karşı tek başına bir insanın duygusal tepkileri ile kırım siyasetlerine karşı bir halkın topyekûn ve şiddetli ayaklanması eşdeğer saygıyı ve özeni hak etmektedir. Tüm mikro ve makro iktidar tekniklerine rağmen toplumsallığın halen canlılığını ve alternatif üretme yeteneğini sürdürüyor olması, bu hakikatin tam anlamıyla bir 'tarih' olmasından kaynaklıdır. Toplum-Yaşam-Direnme birlikteliğinin 'tarih' anlamına gelmesi demek, direnme geleneğinin, özerklik arzu ve isyanının -yaşamın ve insanın özerkliğinden tutalım, kentlerin, kırsalın, etnisitelerin, dinsel toplulukların yerel ve bölgesel özerkliklerini, kadınların, çocukların, eşcinsellerin, aslında beden'in özerkliğini koruma ve savunmaya dek uzanan çeşitlilik içerisinde- bir "ahlaki-politik toplum" niteliği olarak tarih boyunca var olduğunu, sömürü tekniklerine paralel kendini çoklu kılarak odaklaştırdığını düşünmek demektir. Foucault'un *Ayaklanmak Faydasız mı?* (1979) makalesindeki şu ifadeleri önemlidir:

Kazanılmış ya da talep edilen bütün özgürlük biçimleri, kullanılan bütün haklar, görünüşte en önemsiz şeylerle ilgili bile olsalar, 'doğal haklar'dan hiç kuşkusuz daha dayanıklı ve daha yakın son bir dayanak noktasına sahiptir. Eğer toplumla ayakta kalıyor ve yaşıyorsa, yani eğer iktidarlar 'mutlak olarak mutlak' değillerse, bu, bütün kabullerin ve zorlayıcı önlemlerin ardında; tehdit, şiddet ve ikna yöntemlerinin ötesinde; hayatın artık kendini pazarlık malzemesi olarak öne sürmediği, iktidarların bir şey yapamayıp insanların darağaçları ve makineli tüfekler karşısında ayaklandıkları o anın olabirliği sayesinde (2005: 298).

Çok yakın zamanlarımızda da tanık olunduğu üzere, bir halkı bir anlığına da olsa tüm endişelerin, çıkarların, aynı zamanda tipik bir siyaset biçimi olmanın ötesinde ve sadece hayatın etrafında kenetleyerek ayaklandıran şey nedir? Güncellikle sınırlanamayacak bu toplu güç eyleminin izleri iktidarlara, tahakkümlere, devlet ve otorite sistemlerine karşı direnenlerin toplumsallığı ve tarihselliğinde takip edilebilir ancak. Modern iktidarlara karşı belki de en güçlü direniş tarihin, kültürün, yerel yaşamın direnişidir. Aşırı rasyonelleşmiş ve Avrupa-merkezcilikten muzdarip bir bakışın anlam vermekte zorlanacağı şey, toplumsal doku üzerindeki iktidar gaspçılığının maddi boyutları kadar manevi-anlamsal yönlerinin de olduğudur; gasp-sömürü işleri ekonomik değerlerin

biriktirilmesiyle yetinmez, daha çok toplumların kültürel-anlam değerleri gasp edilir. Ve iktidar-özgürlük karşılıklılığının gereği olarak toplumsal dokulardaki direnişte kuvvetli bir manevi damar söz konusudur. Bu bazen bir ilişki kipi olarak dinsel-mezhepsel bir anlama bürünmüş olabilir (Farsların egemen Arap Sünniliğine karşı Şiiliği seçmesi ya da İrlandalıların Katoliklikte ısrar etmesi gibi); bazen bir örgütlenme ve mekânsal yaşama biçimi (Kürtlerin bin yıllarca “uygarlaşma” nehrinin aksi istikamette kırsal-dağ yaşamını tercih etmesi) olabilir. Ortak özellikleri, toplumsal bir yaşam biçimi, *yaşantı* olmalarıdır. Yani hayatlarına sonradan katılmış, öğrenilmiş bir ilave, sığdırılmaya çalışılan bir elbise değildir. Örneğin, Dersim Aleviliği hakkında güçlü iktidar özellikleri gösteren bir dinin türevi olduğu, İslam’ın Alevilik yoluyla bölgeyi şekillendirdiğini söylemek güçtür. Bölgenin, yerel yaşamında, buna içkinleştirdiği gelenek ve ritüellerinde, özerklik ve özgürlüğünde sergilediği inatla İslamiyet’in Alevi formülünü kendisine uyarladığını söylemek daha doğru olabilir. Dolayısıyla toplumların bilincinde ya da bilinç dışında, fakat kesinlikle tarihselliklerinde direnen maneviyat odaklarını anlamak ve çözümleyebilmek, ne bunları pozitivistçe “arkaik-gerici gelenekler” olarak yaftalamak ne de sığ bir otantizm ve nostaljiyle birebir canlandırmaya girişmek doğru olabilir.

Zamandışılığın bu direnme ruhu, direnme kapasiteleri, aynı anlamda zamansallık ve mekânsallık özelliklerini de taşır. Her çağın ayrı bir modernitesi olduğu gibi, her çağın o moderniteyi dikine kesen bir direnme motivasyonu da olmuştur. Mesele, çağdaş iktidar stratejilerine ulaşan bir soybilimine giriştiğimiz kadar, güncel direnme odaklarının, hareketlerinin tarihselliğini, kırılma ve kopuşlarını, bağlantılarını oluşturabilme yeteneğimizdedir. “Tarih günümüzde gizli” sözünün anlamlılığı da bu olsa gerek. Bunu başarabilen bir bakış, tarihi direnme geleneğini oluşturan maddi ya da manevi güç kaynaklarından arkaik bir korkuyla kaçmayacaktır. Zira arkaik olan, her şeyiyle bu iktidar ve tahakküm ilişkilerinin kendisidir, direnme ruhu ise kendini başarıyla günceller. Ve onun maddi-manevi hiçbir değerini hakikat oyunlarına teslim edecek lüksü olamaz. İnsanı güçlendiren her şeye sevdalanmak gerekmez ama hakikat tertibatındaki yerlerini muhafaza etmek gerekebilir.

“Tarihsel süreklilik” kavramı geriye doğru (beş bin yıl, belki daha da geriye) uygarlık sürecinin kategorik olduğu varsayılan gelişiminin yarattığı içkin bir (u) mutsuzluğu dışa vurur. Bastırılma ve yabancılaşmanın yarattığı anlam yitimi, bu sürekliliği yazgıya dönüştürmekle algınamaz kılmaktadır. Süreklilik mevhumu, dondurulmuş bir diyalektik işlemdir (daha doğrusu anti-diyalektiktir) artık: Bütün karşı-tezlerini emen ve sentezde tüm dolayımalarını kara delik misali yutarak yine kendisine kavuşan bir dondurulmuşluk. Benjamin son bir feryatla tarihsel sürekliliğin kırılmasından bahseder çare olarak. Peki, nasıl olacak bu?

İki yol ya da yorumdan söz edilebilir: İlki, uygarlık tarihi boyunca insanda gizil bir ütopya fikrinin bir kendinelik olarak var olduğu ve taşındığı ön kabulüne dayanır. Böylesi bir kabulün yarattığı bazı ek problemler kaçınılmaz olur. Ütopya hangi somut deneyime dayanmaktadır? Modern siyaset ve teknolojinin kültürü alabildiğine rasyonelleştirerek işlevlendirdiği günümüzde, her ütopyik bir fikrin bir araçsal akıl meyvesi olarak kaynağına hizmet etmeyeceğinin güvencesi nedir?

İkinci seçenek, yine tarihsel süreklilik içinde ancak onu süreksizleştiren unsurlara dair dikkatli ve seçici bir bakışla ayrımlanabilecek izleri takip eder. Bu izler geometrik olmayan yaratıcı bir yöntemle kıvrımlar halinde birleştirilebildiğinde enkazın altında güçlükle seçilebilen bir siluet belirecektir: yeryüzünü hegemonyası altında tutan güçlere rağmen yeraltında yatağını yaratmış bir nehir! Tahakkümün bedenleştiği devlete, kente, aileye, erkeğe, mitlerine, tüm kurumlarına karşı bunlardan çekilmeye, uzaklaşmaya, çok zorlandığında bunlara direnmeye, hatta zaman zaman yıkmaya varan bir direniş nehri. Tahakkümden kendini korumaya uğraş veren doğa olarak topluluk ve insan! İşte bu somut bir deneyimdir.

Söz konusu olan bir ricat ve direnme geleneğidir. İzleri dağ, orman ve çöl kabilelerinde, özgürlükçü felsefe söylemlerinde, toplu haz ve esrime ayinlerinde, kadının neredeyse tüm hayat uğraşında, manastırlarda, köylerde, ortaçağın zahid mezhep ve tarikatlarında sürülebilir. Geleneği sürdüren sözlü tarihtir. Gelenek, özneleri hayatlarını ezici bir gücün karşısına konumlandırdıkları ve çoğunlukla kaybettikleri için akışını sürdürmektedir. Ve bizler bu geleneğe, eskinin tüm ezilenleri, dışlananları, suskunlarına borçlu ve bağlıyız.

Sonnotlar

¹ Bu çalışma 2014 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku yüksek lisans programına sunmuş olduğum “Michel Foucault’da İktidar Analitiği ve Direnme Problemi” adlı yüksek lisans tezimin bir bölümünün yenilenmiş halini içermektedir.

² “Bana göre iktidardan ilk önce uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu anlamak gerekir...” (Foucault, 2007b: 71).

³ Foucault “yönetimsellik” sözcüğüyle demek istediği şeylerden birini şöyle ifade eder: “Hedefi nüfus, temel bilgi biçimi ekonomi-politik ve esas teknik araçları güvenlik aygıtları olan bu çok spesifik ama karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler, düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütün” (2005: 285).

⁴ “Güç istenci kendini sadece direnişlere karşı gösterebilir; bu nedenle kendisine direnenleri arar...” (Nietzsche, 2010: 416).

⁵ A. Badiou da, devrim-direnme sorunu bağlamında “devletin gücünden çalabilen Olay” dan söz etmektedir (2011).

⁶ “Direniş ile körleşme birdir. Onlara direnen, meydan okuduğu söylenceye kendini daha da kaptırır.” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 88).

⁷ Odysseia destanı, “gemi gözden kaybolduktan sonra Sirenlerin başına gelenler konusunda suskundur. Eğer bu bir tragedya olsaydı, bunun Sirenlerin son saati olması gerekirdi; tıpkı Oidipus bilmeceyi çözerek emrini yerine getirdiğinde kendisini fırlatıp atan Sfenks’e olanlar gibi.” (2010: 89).

⁸ Örneğin, Zuccotti parktaki Occupy hareketinde kurulan halk meclislerinde halk mikrofonu –dinleyicilerin konuşmacının kısa cümlelerini üç kez yineleyerek parkın iç kısımlarına yayması şeklinde- gibi teknikler, özel el işaretleri ve anlamlar geliştirildi. Biri konuşurken dinleyiciler bu ortak el işaretleriyle konudan sapıldığını, konuşmanın uzadığını ya da söylenenlere itirazlarının olduğunu ince bir katılımla belirtebiliyorlardı (Bkz Mitchell, Taussig, Harcourt, 2013: 97).

⁹ “...talep edilen ve amaç olarak görülen, yaşamdır; temel gereksinimler, insanın somut özü, insan olasılıklarının gerçekleştirilmesi, mümkün olanın tamamlanması biçiminde anlaşılabilir yaşam... ortada olan son derece gerçek bir mücadele sürecidir; bir siyasal nesne olarak yaşam adeta havada kapılmış ve onu denetlemeye girişen sisteme karşı çevrilmiştir...” (Foucault, 2007b: 106-107).

¹⁰ Rojava Toplumsal Sözleşmesi. <http://civiroglu.net/rojava-toplumsal-sozlesmesi/05.04.2015>

Kaynakça

Adorno T ve Horkheimer M (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. Çev. N Ülner ve E Ö Karadoğan, İstanbul: Kabcacı Yayınları.

Afary J ve Anderson K (2012). *Foucault ve İnan Devrimi*. Çev. M Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Akal C B (2012). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Yayınları.

Badiou A (2011). *Bir İdea Olarak Komünizm*. İçinde: A Badiou, S Zizek vd., *Bir İdea Olarak Komünizm*. Çev. A Ergenç ve E Kılınc. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cevzici A (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Deveci C (1999). Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılmazlığı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 9, 25-43.

Ö Erol (2015). Dikotomiden Simbiyotiğe: Nasıl Direnilmektedir?
Mülkiye Dergisi, 39(2), 247-271.

Falzon C (2011). *Foucault ve Sosyal Diyalog*. Çev. H Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Fontana A ve Bertani M (2003). Dersin Konumu. İçinde: M Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, Çev. Ş Aktaş, İstanbul: YKY.

Foucault M (2003). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Çev. Ş Aktaş, İstanbul: YKY.

Foucault M (2004). *Felsefe Sahnesi*. Çev. I Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev. I Ergüden ve O Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınları.

Foucault M (2007a). İktidarın Gözü. Çev. I Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2007b). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2007c). *19. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti - Annemi, Kızkardeşimi, Erkek Kardeşimi Katleden Ben Pierre Rivière*. Çev. E Yıldırım ve A Özgüner, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2011). Özne ve İktidar. Çev. I Ergüden ve O Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault M (2012). İranlılar Ne Düşlüyor?. İçinde: J Afary ve K Anderson (der), *Foucault ve İran Devrimi*, Çev. M Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 258-266.

Gündoğdu H (2010). Aydınlanma ve Foucault. İçinde: V Urhan (der), *Foucault*, İstanbul: Say Yayınları, 425-459.

Hekman S (2012). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, Çev. H Arslan ve B Balkız, İstanbul: Paradigma Yayınları.

McNay L (2012). Foucaultcu Beden ve Deneyimin Dışlanması. Çev. Ş Öztürk, *Cogito*, 70-71, 315-332.

Megill A (2012). *Aşırılığın Peygamberleri*. Çev. T Birkan, İstanbul: Say Yayınları.

Mitchell W İ T vd. (2012). *İşgal Et: İtaatsizlik Üzerine Üç Tez*. Çev. E Ersavcı, İstanbul: Kolektif Yayınları.

Nehamas A (2002). *Yaşama Sanatı Felsefesi*. Çev. C Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Newman S (2006). *Bakunin'den Lacan'a: Anti-otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu*. Çev. K Kızıltuğ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nietzsche F (2010). *Güç İstenci*. Çev. N Epçeli, İstanbul: Say Yayınları.

Revel J (2006). *Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi*. Çev. K Atakay, İstanbul: Otonom Yayınları.

Revel J (2012). *Foucault Sözlüğü*. Çev. V Urhan, İstanbul: Say Yayınları.

Rodinson M (2012). İran Konusunda Foucault Eleştirisi. İçinde: J Afary ve K Anderson (der), *Foucault ve İran Devrimi*, Çev. M Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.